

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПОЛІФОНІЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

У статті подано висновки дослідження поліфонічного слуху як особливої здібності в аспекті його розвитку у молодших школярів на уроках музичного мистецтва загальноосвітньої школи. Уточнено сутність означеного феномену, представлено критеріальний апарат дослідження, складові формульованої методики розвитку поліфонічного слуху на матеріалі українського фольклору, визначено рівні його розвиненості. Автором доведена можливість поступового освоєння молодшими школярами всіх видів поліфонії у процесі свідомого слухового сприймання та активного музикування, виявлено доцільність застосування обраних форм дитячої творчості.

Ключові слова: поліфонічний слух, компонентна структура, критерії, педагогічні умови, поліфонічне сприйняття, народнопісенний фольклор.

Постановка проблеми. Багатомірність сучасного навколишнього світу знаходить поліфонічне відображення у різних видах мистецтва. Розвиненість поліфонічного слуху безпосередньо впливає на повноцінне сприйняття і відтворення поліфонічної музики молодшими школярами, формує поліфонічне мислення, розвиває їх інтелектуально. "Якщо визнати поліфонічність невід'ємною якістю класичної та сучасної музики, то стає очевидним, що підвищення уваги до поліфонії означає водночас підвищення уваги і до проблем розвитку музичних здібностей, інтересів, естетичних та ідейних якостей особистості" [1, с. 6].

Проте, результати проведеного дослідження показали, що в межах сучасної початкової музичної освіти в загальноосвітній школі проблемі розвитку поліфонічного слуху приділяється недостатня увага. Відсутність поглиблених досліджень з означеної проблеми істотно впливає на якість та ефективність загального музично-естетичного виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку творчих здібностей та їх використання у творчій діяльності розглядали В. Бабій, О. Коваль, А. Мелік-Пашаєв, В. Рагозіна, В. Ражников, О. Тихоміров, Т. Тютюннікова, В. Шульгіна, Б. Яворський. Питання сприйняття поліфонічних творів та специфіки поліфонічного слуху розглядали Ю. Алієв, Е. Давидова, А. Каузова, Г. Меліксетян, Г. Побережна, С. Пермінова, З. Рінкявічус, М. Старчеус, Ю. Тюлін. До проблеми розвитку поліфонічного слуху та виконання поліфонічної музики, в тому числі народнопісенної, в учнів музичних шкіл зверталися О. Алексєєв, Б. Мілич, Я. Мільштейн, С. Савшинський, Г. Ципін, Б. Шеломов.

Незважаючи на значну кількість досліджень з питань розвитку музичних здібностей дітей, проблема розвитку поліфонічного слуху, особливо, молодших школярів на уроках музичного мистецтва загальноосвітньої школи все ще залишається поза увагою вчених.

Метою даної публікації є представлення висновків теоретичного дослідження та практичного вирішення проблеми розвитку поліфонічного слуху молодших школярів на уроках музичного мистецтва на національному ґрунті.

Виклад основного матеріалу. У процесі вирішення означеної проблеми було визначено специфіку розвитку поліфонічного слуху молодших школярів, розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено відповідну методику. На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу наукової літератури розкрито сутність *поліфонічного слуху*, конкретизовано його визначення як здібності розчленовано сприймати, співвідносити, відтворювати фактурну горизонтальну (лінійну) багатоскладність музики.

Поліфонічний слух включає в себе ряд необхідних здібностей, що є "специфічними, обов'язковими для музичної діяльності (мелодичний слух, гармонічний, темброво-динамічний, внутрішній, вокальний, серед яких *домінуючим* є один з основних атрибутів музичності – почуття ритму, який у поліфонії вважається головним показником стилю)" та здібності, що "забезпечують сам процес будь-якої творчої діяльності (пам'ять, увага, уява, креативність, що пов'язані в свідомості з процесом мислення)". Серед них особливе місце посідає *мислення*, "з яким пов'язане будь-яке усвідомлене сприймання, і завдяки якому стає можливим аналіз поліфонічної тканини, осмислення логіки поліфонічних співвідношень" [2, с. 188]. Взаємозв'язок означених складових складає *сутність поліфонічного слуху*.

Специфіка розвитку поліфонічного слуху молодших школярів визначається готовністю дітей до музичних видів діяльності, що обумовлено психологічними можливостями їхнього віку [3]. Дослідження довели, що психологічні особливості молодшого шкільного віку найбільш сприятливі для розвитку психофізичних якостей особистості, необхідних для сприймання поліфонії. Так, наприклад, у дітей швидко збільшується обсяг мислення, максимально розвиваються переключення, вибірковість, що важливо для своєчасного формування поліфонічного мислення.

У дослідженні науково обгрунтовано проблему розвитку поліфонічного слуху молодших школярів з позицій комплексного, діяльнісного, особистісного підходів. Виявлено *компонентну структуру* розвитку поліфонічного слуху, який ми розуміємо як процес комплексного удосконалення структурних складових означеного слуху кожної особистості в умовах виконання нею різних видів творчої діяльності.

Компонентну структуру розвитку поліфонічного слуху складають: *мотиваційно-ціннісний компонент*, що забезпечує сформованість позитивного ставлення до музичного мистецтва, поліфонії, рівень сформованості естетичних потреб, відображує бажання та потребу дитини в заняттях музикою, усвідомлення нею цінності народного мистецтва; *когнітивно-операційний компонент*, що охоплює обсяг та якість спеціальних музично-поліфонічних знань, чіткість уявлень, а також сформованість операційних навичок їх застосування; *діяльнісно-творчий компонент*, що показує ступінь оволодіння різноманітними способами художньої діяльності, розвиток творчих та комунікативних здібностей.

Основними критеріями розвитку поліфонічного слуху нами визначено: *міру потреби учнів у музично-поліфонічній діяльності*, який характеризують такі *показники*: ставлення до поліфонічних музичних творів у суб'єктивно-емоційному реагуванні; бажання, потреба включатись у навчальну діяльність з вивчення поліфонічних творів; наявність ціннісно-установчих схильностей учнів до сприйняття поліфонічного фактору у народній творчості; *ступінь обізнаності молодших школярів у сфері музично-поліфонічної творчості*, означений такими *показниками*: сформованість знань про народну музичну творчість та народне декоративно-ужиткове мистецтво; сформованість навичок тембро-динамічної диференціації; сформованість навичок сприйняття поліфонічного багатоголосся; наявність знань елементарного поліфонічного тезаурусу; *міру здатності учнів до поліфонічно-імпровізаційного виконавства* з такими *показниками*: вияв чуливості до поліфонічного матеріалу, самостійне орієнтування в ньому; здатність до вокальної імпровізації у поліфонічному контексті; практично-творче застосування набутих навичок, знань та умінь у художньо-поліфонічній сфері, контроль за власним виконанням поліфонічних творів.

Ефективний розвиток поліфонічного слуху молодших школярів на уроках музики у загальноосвітніх навчальних закладах України вимагає відповідних *педагогічних умов*, а саме: вибору навчального репертуару на українському національному матеріалі, застосування співу без супроводу, характерного для українських народних пісень; послідовного включення до навчального процесу різних видів поліфонії у такій наступності: контрастна, імітаційна, підголоскова; залучення елементів українського національного орнаменту як засобу візуалізації поліфонічної фактури; створення на уроці атмосфери творчої активності, невимушеності та підтримки творчих досягнень учнів. Функціями означеного процесу є: пізнавальна, виховна, естетично-розвиваюча художньо-творча, гедоністична, комунікативна.

У ході констатувального експерименту було розроблено рівні розвиненості поліфонічного слуху молодших школярів: початковий, середній, достатній. До початкового рівня було віднесено 66,8 % учнів, до середнього – 30,14 %, до достатнього – 3,06 %. На основі визначених критеріїв розвитку поліфонічного слуху молодших школярів для уточнення здобутих емпіричних даних нами були використані діагностичні методи педагогічного спостереження, інтерв'ю, тестування, анкетування, опитування, бесіди, методи практично-творчих завдань, аналізу виконання та самооцінки, аналізу та обробки результатів. Перший етап був спрямований на дослідження показників мотиваційно-ціннісного компоненту. Другий етап констатувального експерименту був спрямований на перевірку показників когнітивно-операційного компоненту. Третій етап був спрямований на перевірку показників діяльнісно-творчого критерію розвитку поліфонічного слуху.

Отже, результати констатувального експерименту продемонстрували незадовільний стан розвитку поліфонічного слуху молодших школярів, що обумовлює створення ефективної методики його розвитку, яка сприяла б вирішенню проблеми удосконалення загального музично-естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку в загальноосвітніх навчальних закладах.

Формувальний експеримент складався з трьох етапів педагогічної роботи: *орієнтаційно-потребового, пізнавально-корекційного та креативно-самостійного*. Основною метою була перевірка на практиці дієвості та ефективності методики розвитку у молодших школярів поліфонічного слуху на матеріалі українського пісенного фольклору. Означена методика передбачає можливість поступового освоєння всіх видів поліфонії, причому не тільки у формах активного музикування, але й у формі їх свідомого слухового сприймання. Застосовувалися колективні, групові та індивідуальні форми роботи: рухливі ігри, ритмічні та мелодичні ігри, ігри-загадки, пізнавальні вікторини, виставки дитячої творчості.

Розроблена методика включала такі форми дитячої творчості:

- створення ритмічного супроводу до пісень;
- ігри пізнавально-розвиваючої спрямованості;
- створення мелодії на запропонований текст;
- створення імпровізацій-відповідей на музично-інтонаційне питання;
- створення підголосків до основного голосу пісні;
- створення орнаменту до кожного виду поліфонії.

Остання випливає з поступового опанування всіма видами поліфонічного викладу, сформованих навичок сприйняття та вміння розрізняти види поліфонічного багатоголосся.

На кожному з етапів застосовувалися інформаційні, наочні, дієво-практичні, ігрові методи, поділені нами на три основні групи: методи теоретичного аналізу поліфонічних творів, методи інтеграції мистецтв, методи активізації творчої діяльності.

До методів теоретичного аналізу поліфонічних творів належать: слухання та виконання поліфонічних творів (слухової диференціації голосів), визначення художньо-образного змісту (метод художнього порівняння; метод образних аналогій)); до методів інтеграції мистецтв ми віднесли: метод просторової візуалізації мелодії (показ рукою напрямку руху мелодії та підголоска, імпровізований рух з елементами фольклорного танцю; графічного зображення мелодії ("донотний запис", прийом "кольорового сполучення голосів"), переведення художньо-образного змісту музичного твору на мову іншого виду мистецтва – декоративно-ужиткового (створення орнаментів); методи активізації творчої діяльності представлені методом активізації музичної уваги та творчих проявів дітей (прийом музикування з озвученими жестами, прийом короткої імітації на витриманому звуці, розділення мелодичної лінії на два голоси); музичної імпровізації (самостійне створення підголосків, прийом пошуку закінчення мелодій).

Результати підсумкових контрольних зрізів за розробленими критеріями та показниками рівнів розвиненості поліфонічного слуху учнів свідчать про ефективність запропонованої методики. Кількість учнів ЕГ, віднесених до достатнього рівня розвитку поліфонічного слуху збільшилась на 17,9 %, до початкового – зменшилась на 52,3 %, кількість учнів, що відповідають середньому рівню – збільшилась на 25,36 %.

Висновки. Зафіксована на основі порівняльного аналізу статистичних даних експериментальної та контрольної груп позитивна динаміка сформованості поліфонічного слуху молодших школярів доводить дієвість та результативність розробленої поетапної методики розвитку поліфонічного слуху молодших школярів на уроках музики. Це дає підставу рекомендувати її для впровадження у шкільну практику.

Проведене дослідження не вирішує всіх питань розглянутої проблеми. Подальшого дослідження потребує методика розвитку поліфонічного слуху молодших школярів у процесі позакласної та позашкільної діяльності, послідовності відповідного навчально-виховного процесу в початковій та основній школі, підготовки вчителів музики та студентів педагогічних вузів мистецьких спеціальностей до викладання предмету з урахуванням розвитку в учнів поліфонічного слуху.

Використані джерела

1. Ринкявичюс З. Воспринимают ли дети полифонию? Л., 1979. 64 с.
2. Степанова Л.П. Структурні складові поліфонічного слуху як передумова його керованого розвитку у молодших школярів *IX Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаса "Концептуальні проблеми розвитку української культури у світлі підготовки і проведення 2012 року як року культури та відродження музеїв в Україні"*: Праці Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2-3 червня 2011 року). Київ, 2011. Т. 1. С. 182–189.
3. Шеломов Б.И. Импровизация на уроках сольфеджио. Л., 1977. 96 с.

Stepanova L.

GENERAL CONCLUSIONS OF THE INVESTIGATION OF THE DEVELOPMENT OF THE POLYPHONIC EAR OF THE ELEMENTARY SCHOOL PUPILS ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN FOLKLORE

The article outlines the topicality of the development of polyphonic ear of children of the elementary school age in the conditions of multidimensional modern world and rapid social changes of the present time. The conclusions of the experimental study of polyphonic ear as a special ability in the aspect of its development in elementary school pupils at musical art lessons of a secondary school are given.

The essence of this phenomenon is specified, the criterial apparatus of the research is presented, the methods of the step-by-step forming technique of the development of polyphonic hearing of elementary school pupils on the Ukrainian national material are presented. These methods are methods of theoretical analysis of polyphonic works, definition of artistic-imaginative meaning, methods of integration of arts, graphic image of a melody, translation of artistic-imaginative meaning of a musical composition into another language of art – decorative craft, methods of activating creative activity, musical improvisation.

The pedagogical conditions that ensure the effectiveness of polyphonic ear development are determined, levels of its development are elaborated. The expediency of mastering the echoing polyphony after the assimilation of works of contrast and imitation polyphony is specified. The author has proved the possibility of gradual mastering of all kinds of polyphony by elementary school pupils in the process of conscious auditory perception and music activities. The expediency of using the selected forms of children's creative activity is proved.

The presented results of the final control sections showed positive dynamics of the formation of polyphonic ear of elementary school pupils and demonstrated the effectiveness of the developed stage-by-stage technique for the development of polyphonic ear of elementary school pupils at musical art lessons.

Key words: polyphonic ear, musical perception, folk songs, component structure, criteria, pedagogical conditions.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.